

UNIVERZITET U NIŠU
EKONOMSKI FAKULTET
Časopis "EKONOMSKE TEME"
Godina izlaženja XLVI, br. 2, 2008., str. 111-129
Adresa: Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11, 18000 Niš
Tel: +381 18 528 601 Fax: +381 18 523 268

TURIZAM KAO FAKTOR RAZVOJA SOKOBANJE

Aleksandar Radivojević*

***Rezime:** Turizam se u poslednjim decenijama XX veka, kao i na početku XXI veka izdvojio kao faktor globalnih razmera. Mnoge zemlje, regije i mesta u njemu su našle okvir i cilj svog privrednog delovanja. Sokobanja već duži niz godina predstavlja jednu od najznačajnijih turističkih destinacija u Srbiji, i celokupni privredni razvoj ovog prostora podređen je upravo turizmu. Kao ni jedna druga delatnost, turizam je na ovom prostoru u poslednje četiri decenije izazvao mnogobrojne promene, koje su uticale na izmene u njenom geografskom liku, ali i u ukupnoj strukturi privrednih kretanja. Cilj ovog rada je da ukaže na komparativne prednosti turističkog razvoja ovog prostora, a u cilju bolje turističke valorizacije prirodnog i stvorenog bogatsva.*

***Cljučne reči:** turizam, razvoj, prirodne turističke vrednosti, regionalni razvoj.*

Uvod

Turizam se u poslednjim decenijama XX, ali i na početku XXI veka izdvojio kao najvažnija privredna delatnost, za stanovnike proučavanog prostora. Kao ni jedna druga delatnost, turizam je na ovom prostoru u poslednje četiri decenije izazvao mnogobrojne promene, koje su uticale na izmene u njenom geografskom liku, ali i u ukupnoj strukturi privrednih kretanja. Turizam u Sokobanji ima dugu, bogatu i raznovrstnu tradiciju. Prostor ove kotline od davnina je bio poznat po svojim prirodnim lepotama, kulturno-istorijskim spomenicima i lokalitetima velikih turističkih vrednosti. Njegov razvoj zasniva se kako na povoljnom turističko-geografskom

* Prirodno matematički fakultet Niš
UDK 338.485; Stručni članak
Primljeno: 15.05.2008.

položaju, tako i na bogatstvu prirodnih i antropogenih turističkih motiva. Poseban turistički motiv Sokobanje, zasnovan na kompleksu pre svega balneoloških i klimatskih potencijala, a u sadejstvu sa atraktivnim atributima Banje Jošanice, ali i ostalim prirodnim i antropogenim vrednostima proučavanog prostora, može formirati raznovrsnu, kvalitetnu i tržišnim zahtevima usaglašenu ponudu, koja bi na dugoročnim osnovama mogla ostvariti visoku konkurentnost i održivost, kako na domaćem tako i na inostranom turističkom tržištu. (Radivojević A., Dimitrijević Lj., 2006.). Atraktivni potencijal Sokobanje na turističkom tržištu valorizuje se u kontekstu samostalnih, komplementarnih i kompleksnih turističkih vrednosti, lokalne, regionalne i nacionalne kontraktivne zone. (Radivojević A., Jovanović J., 2006.) Proučavanjem regionalnih prioriteta za razvoj turizma, prostor Sokobanjske kotline, kao deo jedinstvene Niško-Sokobanjske turističke regije, nalazi se na drugom mestu sa 2534 boda, odmah iza Đerdapske turističke regije, koja prema izvršenoj turističkoj valorizaciji prostora ima ukupno 2772 boda. (Nikolić S., 1984.).

Geografski položaj i udaljenost matičnih područja su često veoma presudni uslovi za aktiviranje turističkih motiva i njihovu privrednu eksploataciju. Smeštena između auto-puta u dolini Morave i magistralnog puta u dolini Timoka, Sokobanja ima dobru kontaktnu poziciju u odnosu na najvažnije emitivne centre u našoj zemlji, ali i šire. (Grupa autora, 2005.) Dostupnost ovog prostora potencijalnim turistima obezbeđuje deo regionalnog puta na relaciji Aleksinac-Sokobanja-Knjaževac, koji na dužini od 30 km predstavlja najkraću vezu sa auto-putem E75, najvažnijim pravcem kretanja turista u našoj zemlji. Pored toga, pogodnosti njenog turističko-geografskog položaja ogledaju se i u povoljnom odnosu prema gradskim centrima i prostorima veće gustine naseljenosti. U prvoj zoni drumske udaljenosti do 100km od Sokobanje nalaze se Aleksinac, Niš, Zaječar i Bor. Drugu disperzivnu zonu čine urbano industrijski centri drumske udaljenosti od 100km do 200km: Vranje, Leskovac, Jagodina, Paraćin, Čuprija. Treću zonu obrazuju centri od 200km do 500km udaljenosti od Sokobanje: Čačak, Beograd, Novi Sad, Sombor, Zrenjanin, Subotica. (A.Radivojević, 2005.).

Prirodne turističke vrednosti

Prirodne turističke vrednosti Sokobanje brojne su i raznovrsne. Predstavljaju solidnu osnovu za razvoj više vrsta turizma, a pre svega različitih oblika rekreativnih turističkih kretanja. One čine bazu razvoja turizma na proučavanom prostoru, odnosno njen primarni turistički resurs. Na prostoru Sokobanjske kotline predstavljene su geomorfološkim,

Turizam kao faktor razvoja Sokobanje

klimatskim, hidrografskim i biogeografskim turističkim vrednostima. Iz kompleksa prirodnih turističkih vrednosti posebno se ističu termomineralni izvori i klima, koji su i usloveli zdravstveno-lečilišnu funkciju ovog banjskog prostora.

Tabela 1. Strukturna i vrednosna obeležja termalne vode Sokobanje

Hem. sastav	Količ. mg/l	Hem. sastav	Količ. mg/l	Hem. sastav	Količ. mg/l	Hem. sastav	Količ. mg/l
CO ₃	0,0	Na	7,0	Sr	0,34	Cu	0,002
HCO ₃	295,0	K	8,0	Al	0,044	Cs	0,002
Cl	14,0	Ca	74,0	Ba	0,020	Ti	0,002
SO ₄	20,0	Mg	17,0	Li	0,012	Co	0,001
F	0,20	NH ₄	0,3	Rb	0,007	Pb	0,001
Br	0,05	Fe ₂ O ₃	0,0	Mn	0,005	Mo	0,001
J	0,05	Al ₂ O ₃	0,5	As	0,005	Cr	0,0003
HPO ₄	0,40	HBO ₂	0,3	Zn	0,004	Ag	0,0002
HASO ₄	0,01	SiO ₂	18,0	Ni	0,003	Cd	0,0002

Izvor: Filipović B. (2003): Mineralne, termalne i termomineralne vode Srbije, Institut za hidrogeologiju Rudarsko-geološkog fakulteta u Beogradu, Udruženje banjskih i klimatskih mesta Srbije, Vrnjačka Banja

Iskorišćavanje lekovitog faktora termomineralnih izvora Sokobanje i Banje Jošanice predstavlja okosnicu razvoja turizma na ovom prostoru. Poznavanje i korišćenje termalnih voda na prostoru ove kotline ima dugu tradiciju. Materijalni tragovi ukazuju na njihovo iskorišćavanje još iz perioda vladavine Rimljana. Banja je bila intenzivno korišćena u doba Turaka, i u tom periodu to je bila jedina "varoška banja" na tlu Srbije. Sokobanjski termomineralni izvori jedni su od prvih proučenih u Srbiji. Prve hemijske analize termalnih voda potiču još iz 1835. godine, kada su i definisane njene osnovne karakteristike od značaja za lečenje.

Termomineralni izvori Sokobanje javljaju se duž toka Moravice, u graničnoj zoni složene bore Ozrena i antiklinale Device, odnosno na trasi velikog sokobanjskog raseda. Izvori Sokobanje spadaju u grupu mineralnih i termalnih voda karstnih područja. Odlikuju se povećanom mineralizacijom i povišenom radioaktivnošću, što im daje i poseban balneološki značaj. (Protić D., 1995.). Na osnovu izvršene hidro-geološke rejonizacije, Sokobanjski termomineralni izvori i izvori Banje Jošanice, pripadaju reonu Karpatobalkanida, a u turističko-geografskom pogledu svrstavaju se u Istočno srbijansku banjsku zonu. (Stanković S., 2000.). Na osnovu temperature, najveći broj ovih voda spada u grupu termalnih voda (20°C-25°C), dok samo manji broj spada u grupu homeotermi ili hipotermi. (Filipović B., 2003.). Termalna voda Sokobanje je HCO₃-Ca, Mg tipa, ukupne mineralizacije

0,38-0,48 gr/ l. Na osnovu gasnog sastava dominantne su vode azotnog (N₂) tipa. Sadržaj rastvorenog CO₂ u vodi, iznosi 44 mg/ l, ali se u slobodnim gasovima zapažaju i plemeniti, i to He, Ar i Ne. Na prostoru Sokobanjske kotline termalna voda se prazni u šest lokalnosti, a svi izvori su kaptirani i pretvoreni u savremena kupatila.

Glavno termalno vrelo predstavlja izvor "Park". Voda ovog termalnog vrela izbija u staroj kaptazi, koja je delom ispunjena drobinom i peskom (kupatiło Amam). U pogledu pH vrednosti, termalna voda ovog izvora, je neutralnog karaktera, s toga njena primena u balneoterapeutske svrhe ne može bitnije da utiče na izmene kiselosti u organizmu, ni u pozitivnom ni u negativnom smislu. U hemijskom sastavu dominantni su katjoni Na i hidrokarbonati. Izvor "Preobraženje" nalazi se u centralnom gradskom jezgru, na prostoru starog kupatila – "Miloševog kupatila". Temperatura vode izvora Preobraženje kreće se u rasponu od 43,8°C- 53°C, s toga se ona svrstava u red hipertermalnih voda. (Filipović B., Dimitrijević N., 1991.). Voda ovog izvora je neutralnog karaktera, bez boje, mirisa i ukusa, sa mehurićima gasa, za koje je poznato da se radi o plemenitom gasu radonu. (Protić D., 1995.). Među katjonima najzastupljeniji su kalcijum, natrijum i magnezijum, a u pogledu anjonskog sastava dominiraju hloridi, sulfati i hidrikarbonati. Voda sa ovakvim fizičko-hemijskim karakteristikama preporučena je od strane katedre za balneoklimatologiju Medicinskog fakulteta u Beogradu za lečenje sledećih oboljenja: vegetativnog sistema, kardiovaskulranog sistema, i za primene u svrhu terapijskih inhalacija, naročito kod pacijenata sa povećanim otporom pri kretanju vazduha u disajnim putevima. Termalni izvori Banjica I i Banjica II locirani su na levoj obali reke Moravice, na mestu njenog izlaza iz Sokogradske klisure. Ova termalna voda pojavljuje se na kontaktu krednih krečnjaka i tercijarne serije na rasedu. Temperatura vode iznosi od 32°C-38°C, dok je pH vrednost 7,33, što znači da je voda neutralnog do slabo alkalnog karaktera. Organoleptički nalaz vode izvora Banjica I i Banjica II je da je voda bez boje, mirisa i ukusa. U vodi preovlađuju katjoni natrijuma, magnezijuma i kalcijuma, a u pogledu anjonskog sastava dominiraju hidrokarbonati, hloridi i sulfati. Prema internacionalnoj klasifikaciji, vodu termalnog izvora Banjica I i Banjica II karakteriše kalcijum karbonat. (Filipović B., Dimitrijević N., 1991.). Voda termalnog izvora Moravica spada u kategoriju radioaktivnih akrototermi, i ima karakter slabih zemno-alkalnih voda. Voda ovog izvora pojavljuje se u centralnom banjском jezgru, u neposrednom okruženju glavnog banjskog parka, tako da prirodni ambijent u korelaciji sa lekovitim faktorom izvora Moravica otvara mogućnosti za pravljenje različitih programa lečenja obolelih osoba. (Radivojević A., Stefanović V., 2005.)

Turizam kao faktor razvoja Sokobanje

Termalna voda Sokobanje u medicinske svrhe koristi se kupanjem i inhalacijom, uz primenu savremenih postupaka balneoterapije, fizio-terapije, kinezi-terapije i aerosol terapije, u za to specijalnim ustanovama. Medicinske indikacije voda su: bronhijalna astma, hronični bronhitis, išijas, reumatizam, stanja nakon povreda i lakših hiruških intervencija, povišeni krvni pritisak. Izolovani ili u posebnim programima termomineralni izvori Sokobanje i Banje Jošanice u korelaciji sa posebnim klimatskim karakteristikama proučavanog prostora, koriste se u zdravstveno-lečilišne ili preventivne svrhe.

Poseban značaj razvoju turizma u Sokobanji daje i mogućnost komplementarnog povezivanja banjskog turizma sa njenim neposrednim planinskim okruženjem. Atraktivni potencijal Rtnja, Ozrena i Devica pospešuju razvoj turizma na proučavanom prostoru. Rtnj se odlikuje pejzažno dekorativnim i prijatnim planinskim ambijentom. Saobraćajno je pristupačan iz pravca Sokobanje. Rtnj, kao planina sa atraktivnim potencijalom za razvoj turizma, svojim motivskim vrednostima otvara mogućnosti za razvoj letnjeg i zimskog sportsko-rekreativnog, izletničkog, seoskog i lovnog turizma. Brojni vidikovci Ozrena i Devica čine ove planine interesantnim za izlete i šetnje. Sa vidikovca Poljanica pruža se mogućnost sagledavanja različitih pejzaža na Rtnju, stenovitom tesnacu Moravice, starom utvrđenju Sokograd. Atraktivnom potencijalu Ozrena doprinosi i stimulaturna sub planinska klima, na osnovu koje je, a prema funkcionalnoj klasifikaciji planina Srbije, Ozren i svrstan u planine oporavilišta. (Stanković S., 2000.). Rtnj, Ozren i Devica sa aspekta razvoja turizma još uvek predstavljaju potencijalne turističke vrednosti proučavanog prostora. Značaj njihovog turističkog aktiviranja ogleda se u komplementarnosti sa već afirmisanim banjskim turizmom. Zbog toga je neophodno "kompleksno i komplementarno sagledavanje i povezivanje banjskog sa planinskim turizmom, kako bi se ostvarili bolji ekonomski i društveni efekti valorizacije postojećeg prirodnog i stvorenog bogatstva". (Stanković S., Jovanović V., 2006.). Iz pravca Sokobanje svi turistički lokaliteti na Ozrenu (Bele vode, Šopur) dobro su povezani. Poseban motiv iz grupe geomorfoloških turističkih vrednosti predstavljaju klisura Moravice i Seselačka pećina. Seselačka pećina predstavlja tipičnu tunelski pećinu, odnosno prerast zarvine reke. Atraktivnost ovog speleoškog objekta sadržana je u njenoj morfologiji, ali i u prirodnom ambijentu u kojem je smeštena. Turistički ova pećina nije uređena, s toga ona još uvek predstavlja potencijalnu turističku vrednost Sokobanjske kotline.

Prostor Sokobanjske kotline karakterišu i povoljne klimatske karakteristike, koje joj daju i obeležja klimatskog lečilišta, odnosno

vazdušne banje. Srednja godišnja temperatura vazduha iznosi 10,29°C. Najhladniji mesec je januar, sa prosečnom temperaturom, merenom u dužem vremenskom periodu, od -1,25°C. Najtopliji mesec je jul sa prosečnom temperaturom od 21,4°C. Prosečan broj dana u godini sa temperaturama vazduha iznad 18°C, koji je pogodan za turistička kretanja i smatra se turističkom sezonom, na prostoru Sokobanjske kotline, iznosi 92 dana.

U dosadašnjem razvoju turizma, na ovom prostoru, kao poseban turistički motiv izdvojile su se i biogeografske turističke vrednosti. Zdravstveno-rekreativnu, pejzažnu, estetsku i ambijentalnu vrednost vegetacije Sokobanjske kotline značajno povećava planinska vegetacija. Prisutne su i listopadne i četinarske šume, livade i pašnjaci. Za razvoj turizma veliki značaj pridaje se i uređenju parkovskih površina u Sokobanji. O tome svedoči i činjenica da je Sokobanja početkom XIX veka imala prostoran i dobro uređen park površine 1,5ha, dok njegova površina danas iznosi 4 ha. Banjski parkovi i šetališta oplemenjuju ovaj prostor za odmor i rekreaciju. Poseban motiv ovog prostora predstavlja i samoniklo lekovito bilje. Ovaj kraj je od davnina bio poznat po lekovitom bilju (rtanjski čaj, majčina dušica, kantarion). Istraživanjima na ovom prostoru je utvrđeno prisustvo oko 200 vrsta biljaka sa lekovitim svojstvima. Lekovito bilje ima višestruke turističke vrednosti, kako za sam prostor Sokobanjske kotline (zdravstvena funkcija, estetska atraktivnost prostora), tako i za aktivnosti turista (branje lekovitog bilja u ekološki očuvanom prostoru). Branje lekovitog bilja i sakupljanje šumskih plodova su specifične nedovoljno iskorišćene turističko-rekreativne mogućnosti za obogaćivanje sadržaja boravka turista, ili čak kao primarni motiv boravka za pojedine segmente tražnje. (Marić R, Radović M., 1997.). Kao poseban oblik turističkog prometa, na ovom prostoru, ističe se i lovni turizam. Primarni motiv tražnje u lovnom turizmu jeste divljač. Vrednost ovog prostora ogleda se kroz brojna staništa divljači visokog lova (vuk, srna, divlja svinja, lisica) i staništa pernate divljači (fazan, jarebica, divlji golub, divlja patka). Od značaja za razvoj turizma je i sportski ribolov. Razvoju sportskog ribolovnog turizma doprinosi, pored reke Moravice, i Bovansko jezero, koje je u neposrednoj blizini Sokobanje.

Antropogene turističke vrednosti

Poseban značaj razvoju turizma na prostoru Sokobanjske kotline daju i antropogene turističke vrednosti. Na osnovu atraktivnog dejstva, to su komplementarni turistički motivi, koji doprinose obogaćivanju sadržaja boravka turista. Shodno njihovoj kontraktivnoj zoni, turističkoj vrednosti, stepenu turističke valorizacije i obliku manifestovanja, na prostoru ove

Turizam kao faktor razvoja Sokobanje

kotline pojavljuju se u vidu kulturno-istorijskih spomenika i kulturno-turističkih manifestacija. Najatraktivniji antropogeni turistički motivi, koji su predstavljeni vrednim kulturno-istorijskim spomenicima su: Sokograd, ostaci Antike - arheološka nalazišta, tursko kupatilo "Amam", manastir Sv. Arhandela, zgrada Miloševog konaka, crkva Sv. Preobraženja Gospodnjeg, spomen česma Miloša Obrenovića i spomenik palim borcima u ratovima od 1912. do 1918. godine. (Radivojević A., Jovanović J., 2006.).

Sokograd je smešten u ekološki očuvanom ambijentu atraktivnog izletišta Lepterija, u klisuri reke Moravice. Utvrđenje je nastalo u periodu osvajanja ovih prostora od strane Rimljana (I vek pre nove ere). Kasnije u toku burnih istorijskih događaja na ovom prostoru, nije gubio na svom značaju. Utvrđenje se sastoji iz dva dela: donjeg i gornjeg grada. Donji grad poseduje zidine odbrambenih kula i visok zaštitni zid sa otvorima za topove, kao i cisternu za vodu. Donji grad je petougaoanog oblika i ima dve kupole. Na samom gradu delimično su urađeni restauratorski radovi i nalazi se pod zaštitom države. Sokograd predstavlja spomenik kulture od nacionalnog značaja. Ostaci antike na prostoru Sokobanjske kotline su brojni. S obzirom na specifičan geografski položaj proučavanog prostora, ali i izvesnim tranzitnim obeležjem, rimski kasteli su rasuti po obodu kotline. Najznačajniji su Tetomirov grad, Rujevica, Trubarevačko gradište, Latinski grad i Lipov Trap.

Tursko kupatilo "Amam" nalazi se u centralnom banjskom parku, sa kadamu koju je koristio još knez Miloš. Materijalni tragaovi (fragmenti antičkih opeka) svedoče o tome da, kupatilo potiče još iz perioda Rimljana. Za manja kupatila, koja se nalaze u sklopu Amama, utvrđeno je da su građena u doba vladavine Turaka. Kupatilo Amam je više puta, u svojoj novijoj istoriji, restaurirano, kako bi zadržalo svoj prvobitni oblik, istorijsku vrednost, turističku atraktivnost i zdravstveno-lečilišnu funkcionalnost.

Slika 1. Tursko kupatilo Amam (foto A. Radivojević, 2005.)

Manstir Sv. Arhandela (u narodu poznat pod imenom Jermenčić) udaljen je 8km od Sokobanje, na severnim padanima Ozrena. Smešten je u živopisnom ambijentu, okružen bukovom šumom, na 850 m nadmorske visine. U neposrednoj blizini manastira nalazi se veliki broj izvora od kojih je dva kaptirao sam hajduk Veljko. O nastanku manastira postoji više različitih narodnih predanja, pošto pisanih tragova o njegovom postanku nema. Sa sigurnošću se zna da je manastir po naređenju Karađorđa, obnovljen za vreme Prvog srpskog ustanka. U sklopu manastira nalazi se zvonik koji je izgrađen 1874. godine i spomen česma koja je sagrađena 1875. godine, što upućuje na zaključak da je manastir postojao i pre tog perioda. Poslednja rekonstrukcija manastira bila je 1992. godine. Danas, manastir Jermenčić predstavlja turistički atraktivni lokalitet, koga u toku letnje sezone u Sokobanji posećuje veliki broj turista. Svake godine za 26. jun, za vreme Arandelov dana, u manastirskom kompleksu organizuje se narodni sabor. (Petrović S., 2004.).

Crkva Sv. Preobraženja Gospodnjeg sagrađena je 1892. godine u Srpsko-vizantijskom stilu, sa bustom Mitropolita Mihajla u porti. Crkva je sagrađena pored ostataka stare crkve, za koju se veruje da ju je podigao još kralj Milutin. Crkva Sv. Preobraženja Gospodnjeg poseduje bogatu arhivu od 1835. godine (sa izvesnim prekidima od 1912. do 1918. godine), kao i jevađenje iz 1836. godine sa originalnim potpisom kneza Miloša.

Konak kneza Miloša sagrađen je 1831. godine za potrebe administracije kneževine Srbije. Danas, ovaj vredni istorijski spomenik, adaptiran je u savremeni ugostiteljski objekat, koji je direktno uključen u turističku ponudu Sokobanje.

Spomen česma kneza Miloša nalazi se na ulazu u Sokobanju, pored arheološkog lokaliteta Trebič. Podignuta je 1860. godine, i od tada je više puta obnavljana, međutim i pored toga zadržala je svoj autentičan izgleda i oblik.

Spomenik palim borcima u ratovima od 1912. do 1918. godine, nalazi se u okviru centralnog gradskog šetališta, nedaleko od kupatila Amam. Spomenik je podignut u znak sećanja i zahvalnosti palim borcima u ratovima od 1912. do 1918. godine.

Većina kulturno-turističkih manifestacija u Sokobanji je lokalne, regionalne ili nacionalne kontraktivne zone. Organizuju se u za vreme letnje turističke sezone u Sokobanji, u okviru banjskog kulturnog leta. Predstavljaju mogućnost upotpunjavanja sadržaja borvaka turista, ali i poseban motiv određenih segmenata tražnje. Na osnovu atraktivnog dejstva i turističke privlačnosti posebno se ističu Prva harmonika Srbije (nekada

Turizam kao faktor razvoja Sokobanje

Jugoslavije), Zlatne ruke (sabor narodnog stvaralaštva, običaja i zaboravljenih narodnih gastronomskih specijaliteta), i Sv. Jovan Biljiober (manifestacija kojom se organizuje branje lekovitog bilja na obroncima Rtnja).

Materijalna baza turizma

Izgradnjom prvih smeštajnih objekata u Sokobanji, sredinom XIX veka, počinje njen turistički razvoj. Godine 1932. na ovom prostoru, podignuta je prva vila komercijalnog tipa, koja je korišćena za smeštaj banjskih gostiju. Od tog perioda, pa do sredine XX veka, tekao je razvoj smeštajne receptive, tako da je 1960. godine Sokobanja raspolagala sa devet komercijalnih vila i oko 280 ležejeva, što je tada činilo njene osnovne smeštajne kapacitete. Najveće promene u strukturi materijalne baze proučavanog prostora, učinjene su u periodu između 1975. i 1985. godine. Tada je izgrađeno svih šest hotela, koliko ona i danas ima. U tom periodu materijalna baza turističkog prometa Sokobanje dobija crte, koje u manje izmenjenom obliku zadržala do današnjih dana. Osnovna karakteristika smeštajne receptive jeste da je u pogledu razmeštaja objekata za smeštaj turista, najveći deo proučavanog prostora nije pokriven. Izuzimajući naselje Sokobanju i banju Jošanicu, nijedno drugo naselje nema objekte za smeštaj turista, ali takođe ni objekata ugostiteljstva.

Danas Sokobanja raspolaže sa 12 844 ležaja razmeštenih u objektima različitih namena i kategorija. Strkturu smeštajne receptive karakteriše izazita disproporcija između osnovnih i komplementarnih objekata, i to u odnosu 89:11 u korist, na turističkom tržištu, manje traženih komplementarnih objekata. Od osnovnih kapaciteta u Sokobanji se izdvajaju hotel "Zdravljak" (540 ležaja), "Moravica" (200 ležaja), hotel "Banjica" (280 ležaja) i "Sunce" (260 ležaja). Hoteli su locirani u najlepšim delovima banje i saobraćajno su lako pristupačni, sa dobro organizovanim parking prostorom. Svi hoteli raspolažu raznovrsnim sportskim terenima i na taj način doprinose razvoju sportsko-rekreativnog turizma. Pored toga, svi hoteli su opremljeni kongresnim salama, koje omogućavaju razvoj poslovnog i kongresnog turizma, što predstavlja mogućnost razvoja turističkog prometa u van-sezonskim mesecima. Oko hotela se nalaze prirodne i lepo uređene parkovske površine i šetališne staze, koje doprinose njihovoj ukupnoj atraktivnosti.

Aleksandar Radivojević

(foto A. Radivojević)

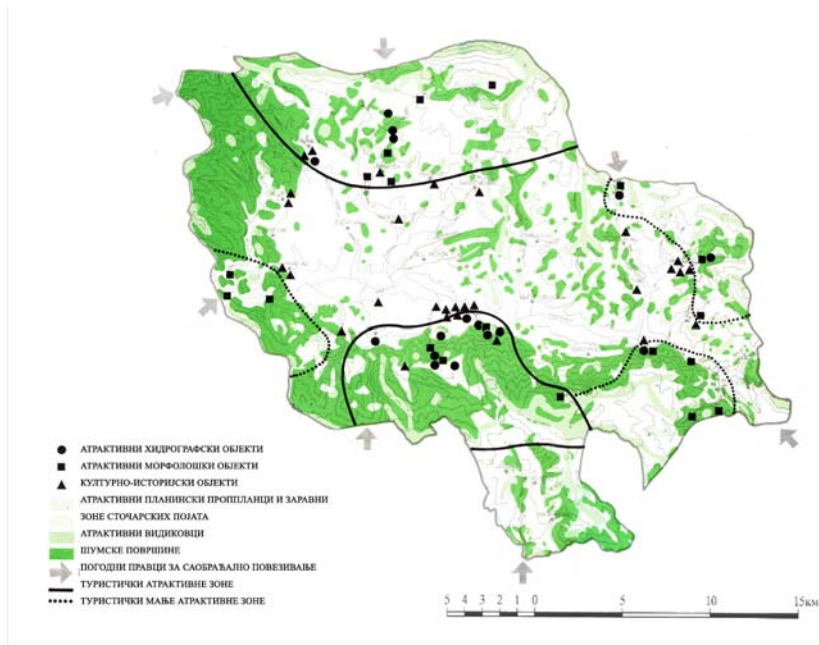
U strukturi materijalne baze turizma dominira HTP "Lepteriya", koja u svojim objektima (Zdravljak i Turist) ima ukupno 690 ležaja. Zdravstveno-lečilišni turizam u svim hotelima na prostoru Sokobanjske kotline zastupljen je kao primarni. Pored ovih hotela, značajno mesto u strukturi materijalne baze turizma zauzima i odmaralište "Lepteriya" (30 ležaja), koje se nalazi u ekološki zaštićenom ambijentu istoimenog regionalnog parka prirode.

Kapaciteti zdravstvenih objekata čine posebnu kategoriju materijalne baze turističkog prometa, među kojima posebno mesto zauzimaju Specijalna bolnica za lečenje specifičnih i nespecifičnih oboljenja pluća "Sokobanja" i zavod na Ozrenu. Specijalna bolnica Sokobanja raspolaže sa 280 ležaja, a zavod na Ozrenu sa 300 ležaja. Lečenje pacijenata u ovim ustanovama zasniva se na komplementarnoj primeni prirodnih lekovitih faktora, savremenih metoda i dostignuća u oblasti balneoklimatologije i odgovarajućih medikamenata.

Razvoj smeštajne receptive u privatnom sektoru još uvek je u inicijalnoj fazi. U privatnom vlasništvu gostima banje u ponudi su kompletne usluge smeštaja (30 ležaja) i ishrane u pansionu "Palma" (10 apartmana) i "Lav" (4 apartmana). Privatni sektor ne zadovoljava potreban savremeni i kvalitetni nivo usluga. S obzirom da se veliki broj domaćinstava bavi nelegalnim izdavanjem soba banjskim gostima u toku letnje sezone u cilju dopunskog privređivanja, nije urađena potrebna kategorizacija smeštajnih struktura, pa je veoma teško ustanoviti i njihov tačan broj. Međutim, prema podacima Organizacije za turizam, kulturu i sport opštine Sokobanja, postoji negde oko 7000 ovakvih soba, koje koriste turisti za vreme letnje sezone u Sokobanji i banji Jošanici.

Turizam kao faktor razvoja Sokobanje

Sadašnje stanje smeštajnih objekata, i pored značajnog broja ležaja, nije zadovoljavajuće, u pogledu kvaliteta usluga i nivoa komfora gostiju. To se odražava i na smanjenu popunjenost smeštajnih kapaciteta, ekonomsku opravdanost njihovog poslovanja, ali i na dužinu boravka turista. Hoteli se duži niz godina nalaze u procesu vlasničke transformacije, što u najvećoj meri otežava otklanjanje najvažnijih negativnih faktora, a to su investiciona ulaganja za adaptaciju i održavanje. Međutim, u cilju daljeg razvoja turizma, na ovom prostoru neophodno je veće materijalno ulaganje. " Stanje se do izvesne mere može popraviti komplementarnim razvojem banjskog i planinskog turizma.... Komplementarnost podrazumeva i sinhronizovanost u izgradnji objekata, obogaćivanje ponude, umnožavanje elemenata sadržaja boravka, celogodišnje poslovanje, zajednički nastup na domaćem i inostranom turističkom tržištu, trajnu i dobro osmišljenu propagandu, viši stepen korišćenja prirodnog lekovitog faktora". (Stanković S., Pavlović S., 2005.).

Karta 1. Turističke zone

Promet turista

Promet turista u banjama Srbije jedan je od najznačajnijih pokazatelja povoljnosti njihovog turističko-geografskog položaja, turističke atraktivnosti, stepena izgrađenosti i iskorišćenosti materijalne baze, dostignutog nivoa razvijenosti turizma i konkurentnosti na turističkom tržištu. Analizom podataka o broju turista i broju ostvarenih turističkih noćenja po godinama i periodima, primenom metode komparacije, omogućava se utvrđivanje stepena razvijenosti turizma u Sokobanji, njenog mesta među ostalim banjskim centrima u Srbiji, ali i utvrđivanje promena koje su se desile u ukupnoj strukturi turističkog prometa u analiziranom periodu. Zvanična statistika danas beleži promet u oko 30 banjskih centara u Srbiji, među kojima 4 vodeće ostvaruju od 53% do 55% od ukupnog turističkog prometa. Sokobanja sa 14% od ukupnog turističkog prometa, nalazi se na drugom mestu, iza Vrnjačke Banje, koja realizuje 26% od ukupno ostvarenog banjskog turističkog prometa.

Sokobanja spada u centre sa najdužom tradicijom bavljenja turizmom u Srbiji. Evidentiranje i praćenje broja turista i broja njihovih noćenja u Sokobanji počinje od tridesetih godina XIX veka. Prema arhivskim spisima 1837. godine evidentiran je prvi gost, koji je upućen u Sokobanju na lečenje, oporavak i rehabilitaciju. (Marić R., Radović M., 1997.). Godine 1933. Sokobanju je posetilo 1566 gostiju, koji su ostvarili 22 265 noćenja. Dve godine kasnije, 1935. u Sokobanji broj registrovanih gostiju je iznosio 3 889, i ostvarenih 22 210 noćenja. U narednih pet godina broj gostiju se smanjuje, tako da je 1939. godine bilo svega 1745 turista, koji su realizovali svega 8 295 noćenja. Razlika između malog broja gostiju i relativno velikog broja ostvarenih noćenja ukazuje na veću prosečnu dužinu boravka gostiju, koji su Sokobanju u tom periodu koristili isključivo radi lečenja. U tom periodu, 1933.-1939. godina, Sokobanja se na osnovu broja gostiju nalazila na drugom mestu među tadašnjima banjskim centrima u Srbiji, iza Vrnjačke Banje, a na osnovu realizovanih turističkih noćenja, nalazila se na sedmom mestu, iza Vrnjačke Banje, Banje Koviljače, Mataruške, Vranjske, Niške i Bukovičke Banje. (Miljković J., Stanković S., 1994.).

Intenzivni razvoj banjskog turizma na ovim prostorima počinje posle II svetskog rata. Znatne izmene koje su nastale u strukturi privređivanja ove delatnosti, uslovile su pozitivan razvojni proces turizma na proučavanom prostoru. Pozitivne promene nastale su pod uticajem, pre svega, intenzivnijeg korišćenja prirodnog lekovitog faktora Sokobanje, ali i sve većim materijalnim ulaganjem u ovaj prostor, i to naročito u periodu posle

Turizam kao faktor razvoja Sokobanje

sedamdesetih godina XX veka. Znatne promene nastale su i u strukturi banjskih gostiju, ali i prosečnoj dužini boravka turista u Sokobanji. U tom periodu turizam u Sokobanji je dostigao svoj najviši nivo. Godine 1970. Sokobanju je posetilo 34 146 turista, od čega je bilo 146 stranih. Slično stanje zabeleženo je i 1971. godine. U periodu od 1974. godine ukupan broj posetilaca banje je uvek iznad 40 000 gostiju. Godine 1952. Sokobanju posećuje 57 299 turista, od čega 174 stranih. Iza toga sledio je period stalnog povećanja broja posetilaca, tako da je 1987. godine dostignut nivo od 98 471 turista. Ovakav promet u narednim godinama i decenijama nije dostignut i označava rekordnu posetu turista u Sokobanji. Visok nivo turističkih poseta, u ovom periodu, bio je rezultat već oblikovane turističke fizionomije Sokobanje, kao i povoljnih društveno-ekonomskih prilika i povećanog životnog standarada stanovništva, sredinom osamdesetih godina XX veka.

Kretanje broja turista u Sokobanji, u periodu 1970-2005. god.

God.	Domaći turisti	Indeks	Strani turisti	Indeks	Ukupno	Indeks
1970	34.000	100	146	100	34.146	100
1971	34.256	100	138	94	34.394	100
1972	35.000	102	124	84	35.124	102
1973	37.652	110	156	106	37.808	110
1974	41.028	120	163	116	41.191	120
1975	44.642	131	189	129	44.831	131
1976	41.556	122	287	196	41.843	122
1977	57.105	167	174	119	57.279	167
1978	61.528	180	211	144	61.739	180
1979	69.630	204	326	223	69.956	204
1980	55.519	163	256	175	55.775	163
1981	58.254	171	318	217	58.572	171
1982	57.922	170	447	306	58.369	170
1983	61.014	179	603	413	61.617	180
1984	63.312	186	722	494	64.034	187
1985	67.500	198	893	611	68.393	200
1986	80.466	236	333	228	80.799	236
1987	97.901	287	570	390	98.471	288
1988	80.262	236	524	358	80.768	236
1989	68.178	200	339	232	68.517	200
1990	56.015	164	487	333	56.502	164
1991	45.340	133	368	252	45.708	133
1992	49.184	144	136	93	49.320	144
1993	28.707	84	250	171	28.957	84
1994	40.683	119	471	322	41.154	120
1995	39.436	115	134	91	39.570	115
1996	40.836	120	237	162	41.073	120
1997	46.872	137	452	309	47.324	138
1998	64.955	191	586	401	65.541	191

Aleksandar Radivojević

1999	51.051	150	482	330	51.533	150
2000	65.434	192	840	575	66.274	194
2001	67.226	197	894	612	68.120	199
2002	66.141	191	1.036	709	67.177	196
2003	65.845	193	1.463	1.002	67.171	196
2004	64.245	188	1.633	1.118	65.056	190
2005	66.512	195	1.087	744	67.799	198

Izvor: Dokumentacioni materijal za period 1970.-1973., odeljenje u Zaječaru, Opštine u Srbiji, 1974.-2006., RZS, Beograd.

U narednom periodu ukupan broj turista opada. Negativne promene nastale su usled složene političke i ekonomske situacije u zemlji, koje su bile naizraženije u poslednjoj deceniji XX veka. Tako je broj turista u Sokobanji 1993. godine iznosio 28 957, odnosno svega 29,8% realizovanih turista iz 1987. godine. U periodu posle 1993. godine zabeležen je trend povećanja broja turista, tako da je već naredne 1994. godine Sokobanju posetilo 41 154 turista, a dve godine kasnije, 1996. godine, preko 40 000. Ovakav promet zadržao se i narednih godina. Sokobanju redovno posećuje preko 40 000 turista, a na kraju analiziranog perioda 2005. godine, turističke potencijale i usluge ovog prostora koristilo je 65 512 turista. U Sokobanji, tokom analiziranog perioda, inostrani turistički promet je uvek bio znatno manji od domaćeg. Od 1970.-2005. godina učešće stranih turista u ukupno ostvarenom broju turista i broju ostvarenih noćenja uvek je bio ispod 5%. To ukazuje na regionalnu i nacionalnu vrednost turističkog potencijala Sokobanje, kao i na njihovu dosta usku kontraktivnu zonu. Strani turisti koji borave u Sokobanji učesnici su poslovnih putovanja, naučnih i stručnih skupova. Prosečno učešće stranih turista u ukupnom broju turista u Sokobanji, u analiziranom periodu, iznosio je 3,5%, sa ostvarenim minimumom 1971. godine od 0,3% (od ukupnog broja turista te godine) i maksimumom 2004. godine, kada je Sokobanju posetilo 1 633 stranih turista.

Kretanje broja noćenja turista u Sokobanji, 1970-2005. god.

God.	Domaći turisti	Indeks	Strani turisti	Indeks	Ukupno	Indeks
1970.	370.000	100	428	100	370.428	100
1971.	310.000	83	510	119	319.510	86
1972.	223.000	60	659	153	223.659	60
1973.	472.580	127	724	169	473.304	127
1974.	490.280	132	860	200	491.140	132
1975.	527.116	142	937	218	528.053	142
1976.	498.301	134	1.146	267	499.447	134
1977.	619.811	167	1.797	419	621.608	167
1978.	645.152	174	1.701	397	646.853	174
1979.	606.070	163	3.652	853	609.722	164

Turizam kao faktor razvoja Sokobanje

1980.	618.282	167	995	232	619.277	167
1981.	609.447	164	1.017	237	610.464	164
1982.	604.288	163	988	230	605.276	163
1983.	607.011	164	2.122	495	609.133	165
1984.	605.784	163	3.211	750	608.955	164
1985.	630.422	170	4.161	972	634.583	171
1986.	838.864	226	1.620	388	840.484	226
1987.	739.249	199	1.513	353	740.753	199
1988.	683.181	184	1.632	379	684.813	184
1989.	578.006	156	1.238	289	579.244	156
1990.	495.492	133	2.256	527	497.748	134
1991.	369.917	99	1.679	396	371.596	100
1992.	387.384	104	355	82	308.239	83
1993.	209.246	56	345	80	209.591	56
1994.	319.797	86	689	160	320.486	86
1995.	298.016	80	396	92	298.412	80
1996.	238.404	64	365	85	238.769	64
1997.	254.751	68	1.211	282	255.962	69
1998.	528.099	142	1.614	377	529.713	143
1999.	374.124	101	1.522	355	375.646	101
2000.	568.575	153	3.536	826	572.111	154
2001.	439.629	118	3.450	806	443.579	119
2002.	418.422	113	2.213	517	420.635	113
2003.	407.984	110	5.852	1361	423.077	114
2004.	405.276	109	6.042	1411	409.122	110
2005.	432.328	116	6.512	1521	433.849	118

Izvor: Dokumentacioni materijal za period 1971.-1973. godina, RZS, Odeljenje u Zaječaru, Opštine u SR Srbiji, period 1974.-2006. godina, RZS Beograd.

U analiziranom periodu broj ostvarenih turističkih noćenja ima neravnomeran razvojni tok. Razlike između broja posetilaca i broja ostvarenih noćenja ukazuju na to da Sokobanja ima jasnu i naglašenu zdravstveno-lečilišnu funkciju. Izražen je trend povećanja broja noćenja, ali sa izvesnim oscilacijama u toku pojedinih godina i decenija.

U periodu od 1970. do 1986. godine broj ostvarenih turističkih noćenja na prostoru Sokobanjske kotline se konstantno povećava. Maksimum realizovanih turističkih noćenja ostvaren je 1986. godine od 838 864 noćenja (indeks 226). Posle tog perioda broj ostvarenih noćenja je u opadanju. Minimum realizovanih noćenja zabeležen je 1993. godine, svega 209 591, odnosno 29,4% od ukupno realizovanih noćenja iz 1986. godine. U narednim godinama broj noćenja se povećava, tako da je 2000. godine ostvareno 565 575 noćenja, a na kraju analiziranog perioda, 2005. godine, na prostoru Sokobanjske kotline turisti su ostvarili 432 328 noćenja. Tokom

Aleksandar Radivojević

celog analiziranog perioda strani turisti, u ukupnom broju ostvarenih noćenja, učestvuju sa manje od 2%.

Razvoj turizma u Sokobanji, tokom analiziranog perioda, karakterišu i promene u prosečnoj strukturi boravka turista. Od 1971. do 1975. godine prosečna dužina boravka domaćih turista je sa 6,3 povećana na 11,8 dana. Period od 1975. do 1986. godine karakteriše se neznatnim smanjenjem prosečne dužine boravka domaćih turista, ali je on uvek iznad 10 dana (izuzev 1985. godine, kada je prosečna dužina boravka turista neznatno smanjena i iznosila je 9,3 dana).

Prosečna dužina boravka turista u Sokobanji, 1970-2005. god.

Prosečna dužina boravka turista					
God.	Domaći	Strani	God.	Domaći	Strani
1970.	10,9	3,4	1988.	8,5	3,1
1971.	6,3	3,0	1989.	8,5	3,1
1972.	6,0	2,1	1990.	8,8	4,6
1973.	8,5	3,7	1991.	8,2	4,6
1974.	9,2	4,2	1992.	7,9	2,6
1975.	11,8	5,0	1993.	7,3	1,4
1976.	11,0	4,0	1994.	7,9	2,6
1977.	10,9	2,8	1995.	7,5	1,4
1978.	10,5	2,9	1996.	5,8	1,2
1979.	11,6	3,8	1997.	5,4	1,8
1980.	11,1	3,9	1998.	8,1	2,3
1981.	10,7	4,0	1999.	7,3	1,3
1982.	10,3	3,8	2000.	8,7	4,2
1983.	11,2	3,2	2001.	8,6	4,0
1984.	10,9	4,3	2002.	8,2	4,4
1985.	9,3	4,7	2003.	7,9	2,1
1986.	10,4	4,9	2004.	6,5	4,0
1987.	7,6	2,6	2005.	6,7	3,6

Izvor: Smeštajni kapaciteti i dužina boravka turista u Sokobanji za period 1970.-2005. godina, RZS, Odeljenje u Zaječaru.

Od 1987. godine dolazi do smanjenja prosečne dužine boravka domaćih turista. U periodu od 1988.-1991. godine prosečna dužina boravka je oko 8 dana, da bi se u periodu do 1997. godina smanjila na 5,4, a zatim uz godišnje oscilacije povećala, i 2005. godine iznosila 6,7 dana. Slabu posećenost inostranih turista u Sokobanji prati i njihova manja prosečna dužina boravka. Prosečan boravak stranih turista koji posete Sokobanju tokom analiziranog perioda iznosi oko 2 dana. Prosečna dužina turista u Sokobanji uslovljena je brojem turista koji posete ovo banjsko mesto isključivo radi korišćenja njenog lekovitog faktora, odnosno zbog

Turizam kao faktor razvoja Sokobanje

zdravstveno-lečilišnih potreba. Za razliku od njih, učesnici kongresnih skupova, turističkih manifestacija, ekskurzija, ostvaruju u proseku jedno do dva noćenja i tako snižavaju dužinu prosečnog boravka.

Perspektive razvoja turizma

Sadržaj boravka turista postaje jedan od dominantnih faktora koji opredeljuje karakter i stepen daljeg razvoja turizma na proučavanom prostoru. U daljem razvoju neophodno je sagledavanje strukture motiva koji opredeljuju kretanje turista, čime se ukazuje na potrebe razvijanja selektivnih vidova turizma, koji su međusobno komplementarni. Osnovno polazište u daljem razvoju turizma u Sokobanji treba zasnivati na neophodnosti kompleksnog i komplementarnog povezivanja više vrsta turizma, i to pre svega banjskog, zdravstvenog, planinskog, turizma na selu, izletničkog, zimskog, sportsko-manifestacionog, kongresnog i kulturno-manifestacionog. Time bi se "omogućilo duže godišnje poslovanje i veći stepen iskorišćenosti smeštajnih i ugostiteljskih kapaciteta i postizanje boljih ekonomskih i društvenih efekata". (Stanković S., Jovanović V., 2006.). Na osnovu toga, koncepcija i strategija daljeg razvoja turizma u Sokobanji i banji Jošanici, treba da se bazira na sledećim principima:

- "celogodišnjem ravnomernijem razvoju savremenih programa turističke ponude;
- orijentaciji na selektivne, profitabilnije i kvalitetnije programe razvoja;
- polifunkcionalnosti i komplementarnosti turističke ponude, čiju osnovu treba da sačinjavaju kvalitetni programi lečenja, rehabilitacije, prevencije, odmora i rekreacije;
- fleksibilnosti turističke ponude pripremljenog programa, kao i njegovo prilagođavanje dinamici turističke potražnje, promenama klimatskih, ekonomskih i drugih uslova;
- sistemskom razvijanju i unapređenju postojeće turističke ponude, kao i razvijanju novih i atraktivnih ponuda, kako bi se dopunjavala i obogaćivala postojeća turistička ponuda;
- sistemskoj orijentaciji na ciljna emitivna područja, odnosno ciljne disperzivne zone, čije se potrebe i interesi u turizmu moraju posebno pratiti i izučavati;
- visokom stepenu uasglašenosti turističke ponude sa postojećom valorizacijom prostora i racionalnim korišćenjem prirodnih, prostornih, ekoloških, materijalnih i drugih resursa." (Blagajac M., 1995.).

Dalji razvoj turizma na prostoru Sokobanjske kotline u zavisnosti je i od materijalnih ulaganja za poboljšanje i osavremenjivanje infrastrukturne opremljenosti, poboljšanje saobraćajnica, smeštajnih kapaciteta, kao i izgradnje novih savremenih objekata za prihvatanje, ishranu i smeštaj turista. Naravno, važan segment svih planova budućeg razvoja turizma mora biti i komplementarni razvoj banjskog turizma sa njenim neposrednim planinskim okruženjem.

Literatura

1. Blagajac M. (1995.): Programi sportske rekreacije i sporta- deo savremene turističke ponude banjskih i klimatskih mesta Jugoslavije, Banjska i klimatska mesta Jugoslavije, Monografija, Savez inženjera i tehničara Srbije, Beograd.
2. Živković D., Radivojević A., Jovanović J. (2006): "Mesto Sokobanje u turizmu Srbije", Planiranje uređenje i zaštita banjskih i klimatskih mesta Srbije, Zbornik radova, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, Asocijacija prostornih planera Srbije, Banja Koviljača.
3. Marić R., Radović M. (1997.): Sokobanja – koncept održivog razvoja turizma, Ekonomski institut Beograd.
4. Miljković Lj., Stanković S. (1994.): Promet turista u Bukovičkoj banji, Geografski godišnjak SGD-a, Podružnica Kragujevac, br. 30., Kragujevac.
5. Nikolić S. (1984.): Regionalni prioriteti razvoja turizma u SR Srbiji van SAP, Turistička štampa, Beograd.
6. Organizacija za turizam, kulturu i sport opštine Sokobanja (2005.): Turistički promet na teritoriji opštine Sokobanja i banje Jošanice, Gradski arhiv, Sokobanja.
7. Petrović S. (2004.): Sokobanja, Sokograd, spomenici i ustanove kulture, Etnokulturološki zbornik, Etnokulturološka radionica Svrlijig.
8. Popović I., (1995.): Hronologija izradnje komercijalnih vila u Sokobanji i Niškoj Banji, Prilog istraživanju starih smeštajnih objekata u banjskim centrima Srbije, Geografski godišnjak br. 31., Kragujevac.
9. Protić D., (1995.): Mineralne i termalne vode Srbije, Geoinstitut, posebna izdanja, knj. 17., Beograd.
10. Radivojević A., (2005.): Turistički potencijali Sokobanjske kotline, magistarski rad odbranjen na Geografskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Beograd.
11. Radivojević A., Dimitrijević Lj., (2005.): Mogućnosti razvoja turizma u Banji Jošanici, Zbornik radova, sv. LIV, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
12. Radivojević A., Jovanović J. (2006.): Turističko-geografski prikaz Sokobanje, Glasnik SGD-a, sv. LI, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
13. Radivojević A., Stefanović V. (2006.): "Sokobanja pol razvoja turizma u Niško-Sokobanjskoj turističkoj regiji", Strukturne promene i demografska kretanja zemalja Južne Evrope, Zbornik radova, Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu, Niš.

Turizam kao faktor razvoja Sokobanje

14. Republički zavod za statistiku - odeljenje u Zaječaru, Dokumentacioni materijal, Smeštajni kapaciteti i turistički promet Sokobanje za period 1975.-2005., Zaječar.
15. Republički zavod za statistiku, Dokumentacioni materijal 1971.-1973., Odeljenje u Zaječaru, Zaječar.
16. Republički zavod za statistiku, Opštine u SR Srbiji 1974.-2005., Beograd.
17. Republički hidrometeorološki zavod, Dokumentacioni materijal 1990.-2005., Beograd.
18. Stanković S., (2000.): Turistička geografija, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
19. Stanković S., (2005.): Turističko-geografski aspekt banja Srbije, Banjski turizam Srbije, Centar za kulturu "Vuk Karadžić", Loznica.
20. Stanković S., Jovanović J., (2006.): Banje Srbije i njihov značaj za turizam, Planiranje uređenje i zaštita banjskih i klimatskih mesta Srbije, Zbornik radova, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, Asocijacija prostornih planera Srbije, Beograd.
21. Stanković S., Pavlović S., (2005.): Banjski i planinski turizam Srbije, Zbornik radova, sv. LIII, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
22. Filipović I., Radivojević A. (2006): "Turistički potencijali Sokobanjske kotline", Zbornik radova, Prvi Kongres Srpskih geografa, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, Sokobanja.

TOURISM AS A FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF SOKOBANJA

Abstract: In the last decades of the 20th century and at the beginning of the 21st century, tourism has become a distinguished factor with a global scope. Numerous countries, regions, and towns have found in tourism a major framework and target of their economic activity. For years, Sokobanja has been one of the most significant tourism destinations in Serbia, and the whole economic development of this region has been subjected to tourism. As no other activity, tourism has caused many changes in this region in the last four decades, thereby leading to significant alteration in this region's overall profile, as well as the structure of economic flows. The aim of this paper is to point to some of the comparative advantages of tourism development in this region so as to provide a better valorisation of its natural and cultural heritage.

Keywords: tourism, development, natural touristic values, regional development.